

Науковий вісник Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького.
Серія: Ветеринарні науки

Scientific Messenger of Lviv National University
of Veterinary Medicine and Biotechnologies.
Series: Veterinary sciences

ISSN 2518-7554 print
ISSN 2518-1327 online

doi: 10.32718/nvlvet9517
<http://nvlvet.com.ua>

UDC 619. 477

The treatment of animals in the Slavs in old times

V. Prsyazhnyuk

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Ukraine

Article info

Received 13.09.2019
Received in revised form
14.10.2019
Accepted 15.10.2019

Stepan Gzhytskyi National
University of Veterinary Medicine
and Biotechnologies Lviv,
Pekarska Str., 50, Lviv,
79010, Ukraine.
Tel.: +38-097-624-42-08
E-mail: Vasyl.pry-
syzhnyuk@gmail.com

Prsyazhnyuk, V. (2019). The treatment of animals in the Slavs in old times. Scientific Messenger of Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Veterinary sciences, 21(95), 93–97. doi: 10.32718/nvlvet9517

The mythology and social history of the Slavs, as well as the messages left by the ancient Greek and Roman authors, is the basis on which you can approximate the picture of animal treatment in ancient Slavs. These messages also include the beginning of animal treatment in Ukraine, because as a Slavic people we are part of the historical and cultural life of all Slavs. Due to the fact that the development of human or animal medicine in all nations has the same course, and that in the period of development of civilization of this people and medicine there has been similar progress, therefore, the development of animal treatment in the Slavs had a similar form. In general, more diseases were caused by external factors, and especially in surgical cases, such as wounds, arrow penetration. Data on the occurrence of diseases due to parasites or poisons – this is the main cause of diseases of internal origin by external factors, the so-called theory of foreign bodies. The causes of all diseases in the beginning were of natural origin, so they were tried to cure with the help of the simplest natural treatment. With the further spiritual development of the Slavs and the emergence of the first religious beliefs, joining the natural causes of the disease is still a religious element, but without rejecting the main factor. The most ancient religious belief of the Slavs was the belief in the ancestral spirits, the so-called “animism”. For the reasons described above, attempts have been made to prevent pet illnesses by providing the spirits or the above-ground creatures with evidence of memory by making sacrifices. When an animal fell ill and was suspected of being out of spirit, humans tried to reassure him with sacrifices or spells. On the other hand, good and evil spirits have been endeavored to receive help from good spirits against evil ones. Religious treatment, however, did not rule out the simplest healing procedures. In addition to religious activity, priests in the Slavs were treating both humans and animals. They were called “priests”. Among them were doctors and magi. Natural remedies were not sufficient for a primary understanding of the treatment of a patient or wound, therefore, the “doctor”, using primitive and simple methods of treatment, to increase their actions over patients or wounds, conspired loudly to the disease. The Magi did just not loudly, but in a whisper. However, little information in the field of medicine in the Slavs tells us a great deal. This is evidence that in ancient times the treatment was developed in ancient Slavs. At that time, the Slavs were already well aware of the danger of sap, or swelling of the salivary glands, and tried to prevent this through surgery. Due to the fact that the Slavs did not show great differences in culture at that time, the way of treating animals in all Slavs was common. Like every primitive nation, so did the Slavs, with the exception of the priests, the animals were treated by men engaged in the elderly, who, through their long lives, innate abilities and experience, have learned certain treatments, and have studied the medicinal value of herbs and other remedies, used during treatment. Subsequently, the treatment of certain species of animals goes to the people who have the greatest contact with the animals, and therefore it is shepherds, sheep farmers, keepers of dogs, poultries. Medicines were home-made herbs, then various animal products, of which today we can count part of the so-called pharmacy, then minerals and finally various magical procedures such as conspiracy.

Key words: medical business, animals, folk medicine, diseases, shepherds, cattle herdsmen, herdsmen, medicines.

Лікувальна справа тварин у слов'ян в давні часи

В.Я. Присяжнюк

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, м. Львів, Україна

Міфологія та соціальна історія слов'ян, а також послання, залишені стародавніми грецькими і римськими авторами, є підставою, на якій можна наблизити картину лікування тварин в давніх слов'ян. В цих посланнях міститься її інформація про початок лікування тварин в Україні, бо як слов'янський народ ми є частина історичного і культурного життя всіх слов'ян. У зв'язку з тим, що розвиток медицини людини або тварин у всіх народів має один і той самий перебіг і що в період розвитку цивілізації даного народу і медицини є подібний прогрес, розвиток лікування тварин в слов'ян мав аналогічну форму. В основному більша кількість захворювань була викликана зовнішніми факторами, особливо в хірургічних випадках, таких як рани, проникнення стріли. Виникнення хвороб через паразитів або отруту є основною причиною хвороб внутрішнього походження через зовнішні чинники, так звана теорія сторонніх тіл. Причини всіх хвороб на початку були природного походження, тому їх намагалися вилікувати за допомогою найпростішого природного лікування. З подальшим духовним розвитком у слов'ян і виникненням перших релігійних вірувань приєднується до природних причин захворювання ще релігійний елемент, але основний фактор залишається. Найдавнішою релігійною вірою слов'ян була саме віра в духів предків, так званий "анімізм". З причин, описаних вище, робилися спроби запобігти хворобам домашніх тварин, надаючи духам, або вищезгаданим надземним істотам, докази пам'яті, приносячи жертви. У випадку, коли тварина захворіла і підозрювалося, що це через духа, люди намагалися заспокоїти його жертвами або заклинаннями. З іншого боку, щодо добрих і злих духів були зроблені зусилля, щоб отримати допомогу від добрих духів проти злих. Лікування на релігійних засадах, однак, не виключало найпростіших цілюючих процедур. Священники в слов'ян, крім діяльності релігійної, займалися лікуванням як людей, так і тварин. Їх називали "жерцями". Серед них були "врачі" і волхви. Для первинного розуміння лікування хворого чи ран природними засобами були недостатніми, тому "врачі", виконуючи примітивні та прості методи лікування, для підвищення їх дії над хворими чи раною замовлювали голосно хворобу. Волхви робили так само, тільки не голосно, а пошепки. Та невелика інформація в галузі медицини у слов'ян говорить нам, однак, дуже багато. Це є доказом, що у часи давніх слов'ян лікування було розвинене. У той час слов'яни вже добре знали про небезпеку сапу чи набряку слинних залоз, намагалися цьому запобігти за допомогою хірургічного втручання. Через те, що тодішні слов'яни не виявляли великих відмінностей у культурі, спосіб лікування тварин у всіх слов'ян був спільним. Як і в кожного первісного народу, у слов'ян лікуванням тварин, крім священників, займалися люди похилого віку, які завдяки довгому життю, вродженням здібностям і набутому досвіду навчилися певних методів лікування, а також вивчали лікарську цінність трав та інших засобів, що використовуються під час лікування. Згодом лікування окремих видів тварин переходить до людей, які мають найбільший контакт із тваринами, зокрема пастухами, вівчарами, доглядачами собак, птахів. Лікарськими засобами були домашні трави, потім різні продукти тваринного походження, з яких сьогодні ми можемо виокремити частину так званої аптеки, далі мінеральні речовини і в кінці різні магичні процедури, такі як заговорення.

Ключові слова: лікувальна справа, тварини, народна медицина, захворювання, вівчарі, скотарі, пастухи, лікарські засоби.

Вступ

Впродовж останніх років опубліковано цілу низку наукових досліджень вітчизняних авторів (Kis, 1968; Verkhatskyi, & Zabludovskyi, 1991; Aranchii, 1998; Sadvari et al., 2000; Kurtiak & Tkachuk, 2001; Verbytskyi et al., 2002; Prysiazhniuk, 2017), присвячених історії медицини, що розкриває питання зародження, становлення та розвитку лікувальної справи, в тому числі у різних регіонах України залежно від політичних і соціально-економічних умов. У деяких наукових працях показано організацію і становлення державної ветеринарної служби певного краю, області (Rudyk & Bisiuk, 2000; Verbytskyi et al., 2002), і України загалом.

Мета дослідження: висвітлити питання діяльності фахівців лікувальної справи слов'ян в давні часи з метою запобігання захворюванням та лікування тварин в певних історичних умовах в Галичині.

Завдання дослідження полягали в тому, щоб отримати дані щодо організації форм роботи фахівців лікувальної справи тварин в давні часи в Україні, і зокрема в Галичині, розкрити сутність народної ветеринарії, діяльність народних цілителів з метою зменшення захворюваності тварин і людей у певних політичних та соціально-економічних умовах.

Матеріал і методи досліджень

Матеріалом для вивчення лікувальної справи тварин на західноукраїнських землях в давні часи були

окремі архівні документи Державного історичного архіву м. Львова, періодичні видання, статті, а також деякі вітчизняні та іноземні бібліографічні джерела Національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України у м. Львові. При проведенні досліджень використано методи: хронологічний, системний, порівняльно-історичний, аналітичний.

Результати та їх обговорення

Міфологія та соціальна історія слов'ян, а також послання, залишені грецькими і римськими авторами, є підставою на якій можна наблизити картину лікування тварин в давніх слов'ян.

В цих посланнях міститься й інформація про початок лікування тварин в Україні, бо як слов'янський народ ми є частина історичного і культурного життя всіх слов'ян. Так було до 1000 р. після Христа, тому що з того часу замість слов'янської історії починається історія слов'янських народів і держав.

У зв'язку з тим, що розвиток медицини людини або тварин у всіх народів має один і той самий перебіг і що в період розвитку цивілізації даного народу та медицини є подібний прогрес, розвиток лікування тварин у слов'ян мав аналогічну форму, підтвердження можна знайти у кожній первісній нації від найнижчого до вищого рівня культурного прогресу.

Стало зрозумілим, що в моменті приручення людьми тварин і пізнання їх селекційної цінності, вони намагалися прийти з допомогою у випадку захворювання. В основному більша кількість захворю-

вань була викликана зовнішніми факторами, і особливо в хірургічних випадках, таких як рани, проникнення стріли. Виникнення хвороб через паразитів або отруту є основною причиною хвороб внутрішнього походження через зовнішні чинники, так названа теорія сторонніх тіл. Причини всіх хвороб на початку були природного походження, тому намагалися лікувати за допомогою найпростішого природного лікування.

З подальшим духовним розвитком у слов'ян і виникненням перших релігійних вірувань приєднується до природних причин захворювання ще релігійний елемент, але основний фактор залишається. Особливо узгодженим він стає у випадках, коли хвороба супроводжується невідомими ознаками, наприклад у випадках лихоманки домашніх тварин.

Найдавнішою релігійною вірою слов'ян була саме віра в духів предків, так званий "анімізм". Слов'яни того часу, як первісний народ, не розуміли феномену смерті та створили собі розуміння, що смерть є станом, схожим на сон, опісля – настає пробудження і продовження життя. За словами, що духи померлих є вірним відображенням у дорозі людей, які живуть іншою живою істотою, яка під час сну, млявості або навіть звиклої лихоманки, відпускає на короткий час тіло людини, а після смерті відходить назавжди. Після вищезгаданої смерті дух є надзвичайно рідкісний для звичайних смертних, але не дуже від них відрізняється. Маючи передсмертну земну фігуру веде той самий спосіб життя, що вів, будучи в тісному зв'язку з тілом – тому що він їсть, п'є, полює, пасе свиней, бореться з недружніми сім'ями.

Якщо їхні нащадки цього заслуговують, то духи допомагають в полюванні, риболовлі, але якщо забули про духів предків, то вони завдають їм шкоди. Була отримана користь від духів через пам'ять про них. І тому насамперед потрібно було тіло померлого покласти до труни і спалити на вогнищі, після поховання тіла духа необхідно було забезпечити їжею, зняряддям та зброєю. Тому потрібно було скласти вищеперелічені предмети до труни або спалити разом на вогнищі. Обов'язковою жертвою для духів був жир великої худоби як жертва з їжі, а кров – як жертва з напою.

Отже, якщо нащадки не виконали обов'язків стосовно духів своїх предків, вони могли вигадувати вірування, що помста від духа може посилатися на них безпосередньо або на їхнє оточення чи майно, а також на тварин, яких мали.

Шкоди, заподіяні привидами тваринам, як результат їхньої помсти, могли поширюватися і на більшу кількість тварин, якими володіла вся сім'я. Саме у слов'ян існував закон помсти щодо осіб в утробі, так само як і зовні, наприклад закон помсти перетворювався на право помсти однієї сім'ї іншій, ставлення одного племені до іншого.

У цьому випадку сімейні духи також брали участь у помсті, з'являючись індивідуально, з усією родиною, або племенами і могли спричинити втрату більшої кількості тварин. І навпаки, духи які були

прийняті живими, допомагали їм у їхній діяльності та в лікуванні тварин.

З плином часу первісна віра в привидів розвивалася. Повільно дух перетворювався на доброго чи злого (поганого), все більше і більше втрачає тілесні ознаки і переходить на небеса. З того часу сила їхнього впливу на справи тимчасові зростає і водночас втрачається пам'ять про їхнє земне походження. Проте це стосується лише духів давно померлих людей, коли дух людей, пам'ять про яких є, залишаються звичайними духами. Однак духи, відомі своїми примітивними жертвоприношеннями і жертвними ритуалами, перетворюються на вищих істот з надприродним походженням. Вони вже займають проміжне місце між духом подвійним і пізніше божеством. Вони є опікунами або мучителями земних істот.

З причин, описаних вище, робилися спроби запобігти хворобам домашніх тварин, надаючи духам або вищезгаданим надземним істотам докази пам'яті, роблячи жертви. У випадку, коли тварина захворіла і підозрювалося, що це через духа, люди намагалися заспокоїти його жертвами або заклинаннями. З іншого боку, щодо добрих і злих духів були зроблені зусилля, щоб отримати допомогу від добрих духів проти злих. Лікування на релігійних засадах, однак, не виключало найпростіших цілювальних процедур.

Окрім згаданих реальних або вигаданих демонів, були ще злі духи і смерть ночі, хвороби але їхні імена не збереглися. До добрих духів відносилися "Домові" які оберігали дім і пожитки. На Галичині були відомі різні домашні духи й навіть окремі в стайнях та корівниках. "Домового" уявляли в образі старого бідно вдягненого і неохайного. І тому ще його називали "Бідним" або "Бідаком" чи "Бідністю".

З плином часу добрі надприродні духи стали добрими богами, і люди почали поклонятися богам. Одним із слов'янських богів, до якого вони звертали-ся у випадку хвороб людських чи тваринних, був Волос. Лікував хвороби людей і тварин, а також охороняв від шкідників. В Литві при лихоманці людей або тварин приносили в жертву кабана.

Слов'янська богиня Купала також доглядала за тваринами. З цієї причини в ніч на святого Івана на її честь проводили численні ритуали, були розводили вогнища, до яких кидали пучки ароматичних трав, виганялись стада для очищення та захисту від шкідників.

Покровительницею лісових тварин мала бути богиня Дзевонія, дружина Святибора; Волос і Гонило мали свої милости, як пастухи та їхні отари. У литовців бог Медініс був покровителем зайців.

Священники в слов'ян, крім діяльності релігійної, займалися лікуванням як людей, так і тварин. Вони були посередниками між богами і людьми, тому в сучасному уявленні їм треба було лише подружитися з богами з метою зцілення, або для запобігання захворюванню, і, як свідчить жертва зі свині (кабана), часто потрібно було просити про допомогу щодо здоров'я тварин. Їх називали "жерцями". Серед них були "врачи" і волхви. Для первинного розуміння лікування

хворого природними засобами було недостатнім, тому “врачі”, застосовуючи примітивні методи лікування, для підсилення змовлювали голосно хворобу. Волхви робили так само тільки не голосно, а пошепки.

При лікуванні внутрішніх хвороб, цитує Абсіртус: “слов’яни у випадку затримки сечі у коней застосовували обпалений хвіст бобра, який прикладали знизу живота, або в задній прохід вкладали свічку, зроблену з меду і солі, величиною як куряче яйце”. Тварини від ший до ніг були вкриті ковдрами, і під ними розкладалися розпечені вуглики посипані бобровим хвостом, обгортали, вкутували тварин так, щоб дим пройняв усе тіло. Як тільки вугілля було зняте, кінь починав сечовиділення. Вищевказаний спосіб лікування не застосовували при сечовідних коліках і при коліках іншого походження.

Кастрація лошат, за Абсіртом, була виконана слов’янами шляхом роздавлювання яєчок. Ця процедура у слов’ян мала подвійну мету. З одного боку, забезпечувала кастрування коней, а потім мала бути засобом профілактики сапу і набряку лімфатичних вузлів слинної залози.

Та невелика інформація в галузі медицини у слов’ян говорить нам, однак, дуже багато. Це є доказом, що у часи давніх слов’ян лікування було розвинене, що високо стояло в Грецькій і Римській цивілізаціях. У той час слов’яни вже добре знали про небезпеку сапу чи набряку слинних залоз, намагалися цьому запобігти за допомогою хірургічного втручання. Через те, що в тодішніх слов’ян не було великих відмінностей у культурі, спосіб лікування тварин у всіх слов’ян був спільним.

Як і в кожного первісного народу, у слов’ян лікуванням тварин, крім священників, займалися люди похилого віку, які завдяки довгому життю, вродженим здібностям і набутому досвіду навчилися певних методів лікування, а також вивчали лікарську цінність трав та інших засобів, що використовуються під час лікування.

Прості люди, були найбільш консервативним елементом у суспільстві, і сьогодні майже в кожному далекому селі є людина, яка не має будь-якої освіти, а займається лікуванням тварин як своїх, так і сусідських. Це було незмінним протягом століть. Сьогодні для того, щоб відтворити історію первинної медико-санітарної допомоги, необхідно вивчати народну медицину і для порівняння можна буде знайти методи лікування, які вже використовувались в часи, що датуються до кількох століть тому.

Згодом лікування окремих видів тварин переходить до людей, які мають найбільший контакт із тваринами: пастухів, вівчарів, доглядальників собак, птахів. Лікарськими засобами були домашні трави, потім різні продукти тваринного походження, з яких сьогодні ми можемо виокремити частину так званої аптеки, далі мінеральні речовини і в кінці різні магичні процедури, такі як заговорення, особливо коли в ньому брали участь боги чи духи.

На ефективність лікарських трав мав вплив і надприродний чинник. Особливо це стосувалося дня Ку-

пала, в той же день дівчата збиралися з вірою збільшення сили їх лікування. Християнство, прийняте близько 1000 року окремими слов’янами, відкрило шлях новим впливам у медицині тварин, але дуже повільно. Люди були безпомічними у боротьбі з хворобами. Вони не вміли їх діагностувати, а методи лікування були примітивними. Про ветеринарію в той час знали мало, вона носила емпіричний характер уявлень про хвороби тварин, хоч її корені тягнуться в далекі минулі часи.

В ті часи всі заходи проти пошестей і лікування тварин трималися на народній ветеринарній медицині. Надання допомоги тварині під час захворювання вже свідчило про зародження ветеринарії. Усували ці хвороби домашніми, цілком простими засобами, такими як рум’янок, цвіт чорної бузини, льяне насіння, олія, полин, ягоди ялівцю, дубова кора, гірчиця, сіль, мідний купорос. Серед інструментів, які застосовували при хворобах, на той час були пушадла і троакар. Рекомендувалися ліки у формі порошків, заливань, вдихання пари, натирання.

У XI–XV ст. лікуванням тварин все частіше почали займатися конюхи, пастухи, народні цілителі, знахарі, волхви. З розвитком тваринництва власники тварин та члени їхніх сімей стають одночасно і пастухами, і ветеринарами, які вміли допомагати тваринам при незначних ушкодженнях і хворобах, доглядати їх під час пологів. Вони вміли стежити за здоров’ям тварин, визначати хворобу і надавати тваринам посилену лікувальну допомогу. Господарі і пастухи добре усвідомлювали, що з метою запобігання захворюванням тварин необхідно утримувати в чистоті, добре годувати, випасати тільки на сухих пасовищах. Діагностика захворювань у той час базувалася, в основному, лише на використанні власних органів чуттів: досліджували рух тварин, температуру тіла, колір очей, стан язика, носового дзеркальця, ротової та носової порожнини, видалення поту, сечі, запах з рота, ніздрів.

Пастухам було відомо і про заразні хвороби, які вони намагалися лікувати й запобігати їм, а також хвороби вимені, органів травлення і дихання. Пастухи намагалися найрізноманітнішими способами лікувати і паразитарні захворювання. Наприклад, фасціольоз (мотилицю) вони лікували галузками смереки, конопляним насінням, підсмаженим вівсом. Пастухи, скотарі, знахарі збирали, сушили, зберігали і застосовували лікарські трави при родах і травмах, вони займалися також кровопусканням. Для лікувальних цілей використовували кров, жир, жовч, кістковий мозок, молоко і молочні продукти, рослинні олії, тобто саме вони були першими ветеринарними фахівцями-лікарями.

Висновки

1. Першими фахівцями лікувальної справи тварин у давні часи в Галичині були пастухи, скотарі, вівчарі, конюхи, доглядачі птахів, собак, народні цілителі, знахарі, власники тварин.

2. Народна ветеринарна медицина розробила заходи, спрямовані на запобігання появі й поширенню заразних захворювань тварин і людей.

3. Для лікування тварин використовували засоби рослинного, тваринного і мінерального походження.

Перспективи подальших досліджень. Планується дослідити діяльність ветеринарних фахівців щодо організації санітарно-карантинних заходів та їх роль в розвитку лікувальної справи і тваринництва в Галичині.

References

- Aranchii, S.V. (1998). *Istoriia veterynarnoi medytsyny Poltavshchyny*. Poltava: Poltavskyi literator (in Ukrainian).
- Bogojavlenskij, N.A. (1980). *Drevnerusskoe vrachevanie v H1-HUIIst. M.* (in Russian).
- Kasova knyha tsekhu kovaliv. TsDIA m. Lvova. F. 52, O. 2, 996–999 (in Ukrainian).
- Kis, Ya.P. (1968). *Promyslovist Lvova u period feodalizmu*. Lviv (in Ukrainian).
- Knyha zapysiv protokoliv vyzvolennia tsekhu kovaliv. TsDIA m. Lvova. F. 52, O. 2, 989–995 (in Ukrainian).
- Kodeks pryvileiv i prav m. Lvova za 1356–1685rr. Ukladach Antonii Alembek. TsDIA m. Lvova. F. 52, O. 2, 1153 (in Ukrainian).
- Kurtiak, B.M., & Tkachuk, P.S. (2001). *Narys istorii veterynarnoi medytsyny Lvivshchyny*. Lviv: Triada plus (in Ukrainian).
- Prysiazhniuk, V.Ia. (2017). *Parostky likuvalnoi spravy tvaryn v Halychyni*. *Naukovyi visnyk LNUVMB im. S.Z. Hzhyskoho*, 19(77), 158–161. doi: 10.15421/nvlvet7734 (in Ukrainian).
- Rudyk, S.K., & Bisiuk, I.Iu. (2000). *Istoriia veterynarnoi medytsyny Kyivshchyny*. K. Ahrosvit (in Ukrainian).
- Sadvari, Yu.Iu., Bakhtyn, V.F., & Dudash, A.V. (2000). *Veterynarna medytsyna Zakarpattia na mezhi tysiacholit*. Uzhhorod: Patent (in Ukrainian).
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u m. Lvovi (TsDIA), Fond 52, Opys 2, Sprava 8 (in Ukrainian).
- Verbytskyi, P.I., Dostoievskyi, P.P., & Rudyk, S.K. (2002). *Istoriia veterynarnoi medytsyny Ukrainy*. K. Vetinform (in Ukrainian).
- Verkhratskyi, S.A., & Zabludovskyi, P.Iu. (1991). *Istoriia medytsyny*. Kyiv (in Ukrainian).
- Vytiahy z Lvivskykh zemskykh i misykykh aktiv u spravakh mista za 1411–1786 rr. TsDIA m. Lvova. F. 52, O. 2, 644 (in Ukrainian).